

GŁÓWNY URZĄD STATYSTYCZNY
Departament Badań Społecznych i Warunków Życia

Informacja sygnalna

WYNIKI BADAŃ GUS

Ubóstwo w Polsce w 2010 r.

(na podstawie badania budżetów gospodarstw domowych)

Od połowy lat dziewięćdziesiątych GUS w sposób regularny prezentuje dane dotyczące zasięgu ubóstwa ekonomicznego szacowanego przy zastosowaniu różnych granic ubóstwa. Podstawę tych analiz stanowią wyniki badania budżetów gospodarstw domowych.

W analizach ubóstwa obiektywnego za syntetyczną miarę dobrobytu ekonomicznego gospodarstwa domowego przyjęto poziom wydatków. Gospodarstwo domowe (a tym samym wszystkie osoby wchodzące w jego skład) zostaje uznane za ubogie (zagrożone ubóstwem), jeżeli poziom jego wydatków (w tym także wartość artykułów otrzymanych nieodpłatnie oraz pobranych z indywidualnego gospodarstwa rolnego/działki bądź z prowadzonej działalności na własny rachunek) jest niższy od wartości przyjętej za granicę ubóstwa. Dla wyeliminowania wpływu, jaki na koszty utrzymania gospodarstw domowych wywiera ich skład społeczno-demograficzny, zarówno przy obliczaniu poziomu wydatków w gospodarstwach domowych, jak i przy ustalaniu granic ubóstwa (relatywnego oraz minimum egzystencji) zastosowano tak zwaną oryginalną skalę ekwiwalentności. Według tej skali wagę 1 przypisuje się pierwszej osobie w gospodarstwie domowym w wieku 14 lat i więcej; 0,7 – każdej następnej osobie w tym wieku; 0,5 – każdemu dziecku w wieku poniżej 14 lat. Oznacza to np., że granica ubóstwa relatywnego dla gospodarstwa 4-osobowego złożonego z dwóch osób dorosłych i dwójki dzieci jest 2,7 razy wyższa niż dla gospodarstwa 1-osobowego (por. tabl. 1).

Przy obliczaniu zasięgu ubóstwa obiektywnego GUS uwzględnia następujące granice ubóstwa¹:

¹ Mówiąc najbardziej ogólnie, ubóstwo można pojmować w sposób absolutny lub względny (relatywny).

W podejściu absolutnym ubogie są te gospodarstwa domowe, te osoby, które nie mają możliwości zaspokojenia potrzeb uznanych w danych warunkach za podstawowe. W podejściu względnym ubóstwo rozważane jest jako forma nierówności, nadmiernego dystansu między poziomem życia poszczególnych grup ludności: ubogie są te osoby, te rodziny, których poziom życia jest znacznie niższy niż pozostałych członków danego społeczeństwa.

Konsekwencje dokonanego wyboru między pojmowaniem ubóstwa w sposób absolutny lub względny są bardzo ważne. W podejściu absolutnym zmiany norm dotyczących zaspokojenia potrzeb podstawowych następują raczej powoli i nawet niewielki ogólny wzrost dochodów w perspektywie krótkoterminowej może wpłynąć na ograniczenie zasięgu ubóstwa. Poprzez znaczący wzrost ekonomiczny można doprowadzić do prawie całkowitej likwidacji ubóstwa. W podejściu względnym natomiast ubóstwo nie może zostać w praktyce całkowicie wyeliminowane. Kiedy ma miejsce ogólny wzrost poziomu dochodów odsetek ubogich może pozostać taki sam. Zmieni się on jedynie na skutek zmian nierównomierności rozdziału dochodów: spadek udziału ubogich następuje w wyniku zmniejszenia nierównomierności rozdziału dochodów.

- 50% średnich wydatków ogółu gospodarstw domowych, jako relatywną granicę ubóstwa,
- kwotę, która zgodnie z obowiązującą ustawą o pomocy społecznej uprawnia do ubiegania się o przyznanie świadczenia pieniężnego z systemu pomocy społecznej jako tzw. ustawową granicę ubóstwa,
- poziom minimum egzystencji obliczany przez Instytut Pracy i Spraw Socjalnych (IPiSS), jako granicę ubóstwa skrajnego. Minimum egzystencji uwzględnia jedynie te potrzeby, których zaspokojenie nie może być odłożone w czasie, a konsumpcja niższa od tego poziomu prowadzi do biologicznego wyniszczenia. Za punkt wyjścia do ustalania granic ubóstwa skrajnego bierze się poziom minimum obliczony dla 1-osobowego gospodarstwa pracowniczego, a następnie mnoży się tę wartość przez liczbę „osób ekwiwalentnych”.

Zasięg ubóstwa subiektywnego szacowany jest w oparciu o jedną z najbardziej znanych metod pomiaru ubóstwa subiektywnego nazywaną (od Uniwersytetu w Leyden, gdzie została opracowana) „metodą lejdejskiej linii ubóstwa” (LPL). Upraszczając można powiedzieć, że podstawą do wyznaczenia subiektywnych granic ubóstwa w metodzie LPL są opinie badanych gospodarstw dotyczące ich potrzeb w zakresie dochodów, a granice ubóstwa dla określonego typu gospodarstw domowych odpowiadają w przybliżeniu poziomowi dochodów deklarowanych przez respondentów jako ledwo wystarczające.

TABL. 1 – GRANICE UBÓSTWA DLA WYBRANYCH TYPÓW GOSPODARSTW DOMOWYCH W IV KWARTALE 2009 I 2010 R.

Granice ubóstwa	Gospodarstwa 1 - osobowe		Gospodarstwo 4 - osobowe (2 osoby dorosłe + 2 dzieci do lat 14)	
	2009	2010	2009	2010
	w zł			
Skrajnego (minimum egzystencji)	443	466	1196	1257
Relatywnego	633	665	1709	1795
Ustawowego	477	477	1404	1404
Subiektywna („lejdejska”)	1112	1187	1693	1770

Do oceny zasięgu ubóstwa wykorzystuje się prosty miernik zwany stopą ubóstwa lub wskaźnikiem zagrożenia ubóstwem. Oblicza się go jako iloraz liczby jednostek (gospodarstw domowych lub osób) ubogich do liczby jednostek w całej populacji. Podawany w procentach mówi on, jaki jest odsetek ubogich w danej populacji.

Jaki jest zasięg ubóstwa ekonomicznego w Polsce?

W roku 2010, w porównaniu z rokiem poprzednim, nie odnotowano istotnych zmian wartości wskaźników zagrożenia ubóstwem w Polsce (tabl. 2). Odsetek osób w gospodarstwach domowych znajdujących się poniżej minimum egzystencji (tzn. zagrożonych ubóstwem skrajnym) utrzymał się na tym samym poziomie (5,7%), a wskaźnik zagrożenia ubóstwem relatywnym wyniósł 17,1% (wobec 17,3% w roku 2009). Poniżej tzw. ustawowej granicy ubóstwa żyło 7,3% osób w gospodarstwach domowych (spadek o 1 pkt. proc.). Możemy zatem mówić o stabilizacji wartości dwóch pierwszych wskaźników: zagrożenia ubóstwem skrajnym od r. 2008, a ubóstwem relatywnym – od 2006 r. W przypadku tzw. ustawowej granicy ubóstwa

od 2005 r. obserwujemy stałe zmniejszanie się odsetka osób w gospodarstwach domowych o wydatkach poniżej tego progu. Wynika to częściowo z przyjętego mechanizmu ustalania kwot progowych uprawniających do korzystania ze świadczeń systemu pomocy społecznej. Od 1 października 2006 r. nie zmieniła się nominalna wartość progów interwencji socjalnej, a tym samym wartość granicy ubóstwa ustawowego. Gdyby za granice ubóstwa ustawowego przyjęć urealniony wskaźnikiem wzrostu cen towarów i usług konsumpcyjnych poziom progów obowiązujących w IV kwartale 2006 r. – to stopa ubóstwa ustawowego w 2010 r. wyniosłaby nie 7,3%, a 10,8%².

W 2010 roku zaobserwowano dalszy spadek liczby gospodarstw domowych żyjących w sferze ubóstwa subiektywnego. Odsetek gospodarstw domowych, których poziom dochodów był niższy od subiektywnych granic ubóstwa wyniósł w IV kwartale 2010 r. 12,9% (wobec 13,2% w IV kwartale 2009 r., 15,3% - w 2008 r. i 17,4% - w 2007 r.).

TABL. 2 - ZAGROŻENIE UBÓSTWEM W POLSCE W LATACH 2000 – 2010 (WEDŁUG PRZYJĘTYCH W DANYM ROKU GRANIC UBÓSTWA)

Granice ubóstwa	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010
	% osób w gospodarstwach domowych										
Skrajnego	8,1	9,5	11,1	10,9	11,8	12,3	7,8	6,6	5,6	5,7	5,7
Relatywnego	17,1	17,0	18,4	20,4	20,3	18,1	17,7	17,3	17,6	17,3	17,1
Ustawowego	13,6	15,0	18,5	18,1	19,2	18,1	15,1	14,6	10,6	8,3	7,3

Źródło: Szacunki GUS na podstawie badania budżetów gospodarstw domowych.

Ubóstwo w różnym stopniu dotyka poszczególne grupy społeczne. Różna jest też dynamika zmian w tym zakresie. W 2010 r. zanotowano dalsze zmniejszenie się zagrożenia ubóstwem ekonomicznym, w tym skrajnym, m.in. w gospodarstwach domowych rolników (tabl. 3), co wiąże się m.in. z zaobserwowanym w tym okresie znaczącym wzrostem realnego poziomu dochodu rozporządzalnego w grupie rolników; wyniósł on ok. 13,2% i był najwyższy spośród wszystkich grup społeczno-ekonomicznych³.

Pogorszenie wartości omawianych wskaźników w 2010 r. zaobserwowano dla gospodarstw domowych osób utrzymujących się z innych niż renta lub emerytura źródeł niezarobkowych. Oznacza to kontynuację trendu zapoczątkowanego w roku 2008; od tego roku odsetek osób w tej grupie gospodarstw domowych o wydatkach poniżej minimum egzystencji zwiększył się o 6,1 pkt. proc. Widoczne pogorszenie sytuacji odnotowano także w gospodarstwach domowych składających się z jednego rodzica utrzymującego dzieci. Zasięg ubóstwa skrajnego istotnie zwiększył się wśród osób mieszkających w dwóch ostatnich z wymienionych typów gospodarstw domowych oraz w gospodarstwach domowych małżeństw

² Wartość granicy ubóstwa ustawowego w IV kwartale 2010 r. w cenach analogicznego kwartału 2006 r. wyniosła dla gospodarstwa domowego jednoosobowego 544 złote, natomiast dla gospodarstwa czteroosobowego 1601 złotych.

³ Szerzej na ten temat w: *Sytuacja gospodarstw domowych w 2010 r. w świetle wyników badania budżetów gospodarstw domowych – materiał na konferencję prasową w dniu 25 maja 2011 r.*; informacja jest dostępna na stronie GUS pod adresem: http://www.stat.gov.pl/cps/rde/xbr/gus/PUBL_wz_sytuacja_gosp_dom_2010.pdf

z czworgiem i więcej dzieci na utrzymaniu. W ostatnim przypadku był to trzeci rok z rzędu, gdy nastąpił wzrost zagrożenia ubóstwem skrajnym.

TABL. 3 - WSKAŹNIKI ZAGROŻENIA UBÓSTWEM WEDŁUG WYBRANYCH CECH SPOŁECZNO-EKONOMICZNYCH GOSPODARSTW DOMOWYCH W LATACH 2009 – 2010

Wyszczególnienie	% osób w gospodarstwach domowych o wydatkach poniżej					
	granicy ubóstwa skrajnego (minimum egzystencji)		relatywnej granicy ubóstwa		ustawowej granicy ubóstwa	
	2009	2010	2009	2010	2009	2010
Ogółem	5,7	5,7	17,3	17,1	8,3	7,3
Miasto	3,5	3,4	11,8	11,9	5,0	4,4
Wieś	9,2	9,4	26,1	25,4	13,5	11,9
Grupy społeczno-ekonomiczne gospodarstw domowych						
Pracowników	5,2	5,1	16,5	16,3	7,9	6,9
Rolników	9,3	8,9	28,5	25,9	14,2	12,1
Pracujących na własny rachunek	1,8	2,2	8,2	9,3	3,5	3,3
Emerytów	3,8	3,9	13,0	13,3	4,9	4,1
Rencistów	11,2	9,6	27,7	25,4	14,1	10,1
Utrzymujących się z innych niezarobkowych źródeł	19,0	22,4	39,3	41,9	23,8	27,0
Typy gospodarstwa domowego						
1 osobowe	2,1	2,0	7,2	6,7	2,9	2,4
Małżeństwa:						
bez dzieci na utrzymaniu	1,5	1,6	6,0	6,1	1,0	1,0
z 1 dzieckiem	2,0	1,9	7,3	7,4	2,5	1,9
z 2 dzieci	4,2	3,7	14,7	14,7	6,5	5,4
z 3 dzieci	9,3	9,8	27,9	27,5	14,9	14,1
z 4 dzieci i więcej na utrzymaniu	21,3	24,0	49,2	43,7	35,8	34,3
matka lub ojciec z dziećmi na utrzymaniu	6,4	7,8	16,0	18,4	8,9	10,5

Źródło: Szacunki GUS na podstawie badania budżetów gospodarstw domowych.

Kogo najbardziej dotyka ubóstwo?

Od lat nie zmienia się społeczna mapa zagrożenia ubóstwem w Polsce. Czynnikiem decydującym o sytuacji materialnej jednostki i jej rodziny, jest miejsce zajmowane na rynku pracy. Ubóstwem zagrożone są przede wszystkim osoby i rodziny osób bezrobotnych. W 2010 roku w gospodarstwach domowych posiadających w swoim składzie co najmniej 1 osobę bezrobotną poniżej ustawowej granicy ubóstwa żyło ok. 16% osób, natomiast w gospodarstwach bez osób bezrobotnych – ok. 5%. Stopa ubóstwa skrajnego wynosiła odpowiednio - ok. 14% i ok. 4%.

Zasięg ubóstwa jest wyraźnie zróżnicowany w zależności od grupy społeczno-ekonomicznej, a więc w zależności od przeważającego źródła utrzymania. W najtrudniejszej sytuacji były rodziny utrzymujące się głównie ze świadczeń społecznych innych niż emerytury i renty (stopa ubóstwa ustawowego - 36%, skrajnego - 30%).

Bardziej niż przeciętnie narażeni na ubóstwo są członkowie gospodarstw, których podstawę utrzymania stanowiły renty (ok. 10% osób – zarówno w sferze ubóstwa ustawowego, jak i skrajnego) oraz gospodarstwa rolników (ok. 12% osób poniżej tzw. ustawowej granicy ubóstwa i ok. 9% osób żyjących poniżej minimum egzystencji).

Pauperyzacji sprzyja również wykonywanie niskopłatnej pracy. Dotyczy to przede wszystkim osób o niskim poziomie wykształcenia, które pracują na stanowiskach robotniczych. W rodzinach, których główny strumień dochodów pochodził z pracy najemnej na stanowisku robotniczym, stopa ubóstwa ustawowego wyniosła ok. 11% (wobec ok. 1,5% wśród gospodarstw utrzymujących się głównie z pracy najemnej na stanowiskach nierobotniczych), natomiast stopa ubóstwa skrajnego kształtowała się na poziomie ok. 8% (wobec ok. 1% wśród gospodarstw utrzymujących się głównie z pracy najemnej na stanowiskach nierobotniczych).

Niskie wykształcenie stało się trwałym korelatem ubóstwa, niezależnie od tego, jaką miarą biedy się posłużymy. Wyższe wykształcenie głowy gospodarstwa domowego praktycznie eliminuje gospodarstwo domowe z populacji skrajnie ubogich (ok. 0,5% osób) oraz ze sfery ubóstwa ustawowego (ok. 1% ubogich); natomiast wśród gospodarstw domowych, w których głowa gospodarstwa ukończyła co najwyżej szkołę gimnazjalną stopa ubóstwa ustawowego wynosiła ok. 17%, a stopa ubóstwa skrajnego - ok. 15%; w przypadku, gdy głowa gospodarstwa domowego posiadała wykształcenie zasadnicze zawodowe, wartości tych wskaźników wyniosły odpowiednio: 10% i ok. 7,5%.

W Polsce zagrożenie ubóstwem dzieci i młodzieży jest znacznie silniejsze niż dorosłych. W 2010 r. ok. 12% dzieci do lat 18 wchodziło w skład gospodarstw, w których poziom wydatków był niższy od ustawowej granicy ubóstwa. W gospodarstwach, których wydatki były niższe od minimum egzystencji żyło natomiast ponad 8% osób poniżej 18 roku życia. W konsekwencji w 2010 r. dzieci i młodzież do lat 18 stanowiły ok. 1/3 populacji zagrożonej skrajnym ubóstwem.

Grupę najbardziej zagrożoną ubóstwem stanowią rodziny wielodzietne. Już przy liczbie dzieci większej od 2 odsetek ubogich, niezależnie od przyjętego progu ubóstwa, przekracza przeciętną. Wśród małżeństw z co najmniej czworgiem dzieci na utrzymaniu - ok. 34% osób żyło w 2010 r. w sferze ubóstwa ustawowego i ok. 24% w sferze ubóstwa skrajnego. Osoby z rodzin niepełnych były we względnie lepszej sytuacji niż osoby z rodzin wielodzietnych. Wskaźnik zagrożenia ubóstwem ustawowym dla rodzin niepełnych wynosił ok. 10,5%, a wskaźnik zagrożenia ubóstwem skrajnym - ok. 8%.

Do czynników zwiększających zagrożenie ubóstwem należy zaliczyć również obecność w rodzinie osób niepełnosprawnych. W najtrudniejszej sytuacji znajdują się rodziny

z niepełnosprawnymi dziećmi oraz te, w których głową gospodarstwa jest osoba niepełnosprawna. Wśród gospodarstw domowych, których głową jest osoba niepełnosprawna stopa ubóstwa ustawowego wynosiła w 2010 r. nieco ponad 9%, a stopa ubóstwa skrajnego nieco poniżej 9%; natomiast wśród gospodarstw domowych, w których znajdowało się przynajmniej jedno dziecko do lat 16 posiadające orzeczenie o niepełnosprawności wskaźniki te wyniosły odpowiednio – ok. 16% i ok. 12% (por. tabl. 4).

TABL. 4 - WSKAŹNIKI ZAGROŻENIA UBÓSTWEM W GOSPODARSTWACH DOMOWYCH Z OSOBAMI NIEPEŁNOSPRAWNYMI PRAWNIE W LATACH 2009-2010

Wyszczególnienie	% osób w gospodarstwach domowych znajdujących się poniżej					
	granicy ubóstwa skrajnego (minimum egzystencji)		relatywnej granicy ubóstwa		ustawowej granicy ubóstwa	
	2009	2010	2009	2010	2009	2010
Ogółem gospodarstwa domowe	5,7	5,7	17,3	17,1	8,3	7,3
Gospodarstwa domowe z co najmniej jedną osobą niepełnosprawną	7,6	7,9	22,5	22,5	10,7	9,5
w tym:						
z niepełnosprawną głową gospodarstwa domowego	7,9	8,6	22,8	22,2	10,6	9,3
przynajmniej z 1 dzieckiem do lat 16 posiadającym orzeczenie o niepełnosprawności	11,8	11,7	30,5	28,2	18,6	16,2
Bez osób niepełnosprawnych	5,1	5,1	15,7	15,5	7,5	6,6

Źródło: Szacunki GUS na podstawie badania budżetów gospodarstw domowych.

O terytorialnym zróżnicowaniu zasięgu ubóstwa ekonomicznego

Wskaźnik zagrożenia ubóstwem na wsi jest zdecydowanie wyższy niż w miastach; w przypadku ubóstwa relatywnego, jego wartość jest ponad dwukrotnie wyższa, a ubóstwa skrajnego i tzw. ustawowego – niemal trzykrotnie. Najbardziej ubóstwo dotyka osób zamieszkałych w dużych aglomeracjach miejskich. Odsetek osób zagrożonych ubóstwem na wsi – w porównaniu z największymi miastami, liczącymi powyżej 500 tysięcy mieszkańców – jest niemal siedmiokrotnie wyższy w przypadku ubóstwa relatywnego, a ubóstwa ustawowego i skrajnego – ponad dziesięciokrotnie (por. tabl. 5).

W 2010 r. ubóstwem relatywnym zagrożonych było 12% osób zamieszkałych w miastach (ok. 4% w miastach liczących ponad 500 tys. mieszk.) oraz ok. 25% mieszkańców wsi. Ubóstwo „ustawowe” dotyczyło ok. 4% ludności miejskiej (1% w największych miastach) oraz 12% mieszkańców wsi. W gospodarstwach domowych znajdujących się poniżej granicy ubóstwa skrajnego żyło ok. 3,5% ludności miast (niespełna 1% w przypadku miast powyżej 500 tys. mieszk.) oraz nieco ponad 9% mieszkańców wsi.

TABL. 5 - WSKAŹNIKI ZAGROŻENIA UBÓSTWEM EKONOMICZNYM WEDŁUG MIEJSCA ZAMIESZKANIA W LATACH 2009-10

Miejsce zamieszkania	% osób w gospodarstwach domowych znajdujących się poniżej					
	granicy ubóstwa skrajnego (minimum egzystencji)		relatywnej granicy ubóstwa		ustawowej granicy ubóstwa	
	w %					
	2009	2010	2009	2010	2009	2010
Ogółem	5,7	5,7	17,3	17,1	8,3	7,3
Miasta razem	3,5	3,4	11,8	11,9	5,0	4,4
o liczbie mieszkańców:						
500 tysięcy i więcej	0,9	0,9	4,4	3,7	1,4	1,1
200-500 tysięcy.	2,3	3,5	11,8	10,4	4,2	4,2
100-200 tysięcy	3,3	4,4	11,0	12,6	4,4	5,2
20-100 tysięcy	3,7	3,1	12,3	12,2	5,4	4,2
20 tysięcy i mniej	6,3	5,4	17,7	19,0	8,5	7,1
Wieś	9,2	9,4	26,1	25,4	13,5	11,9

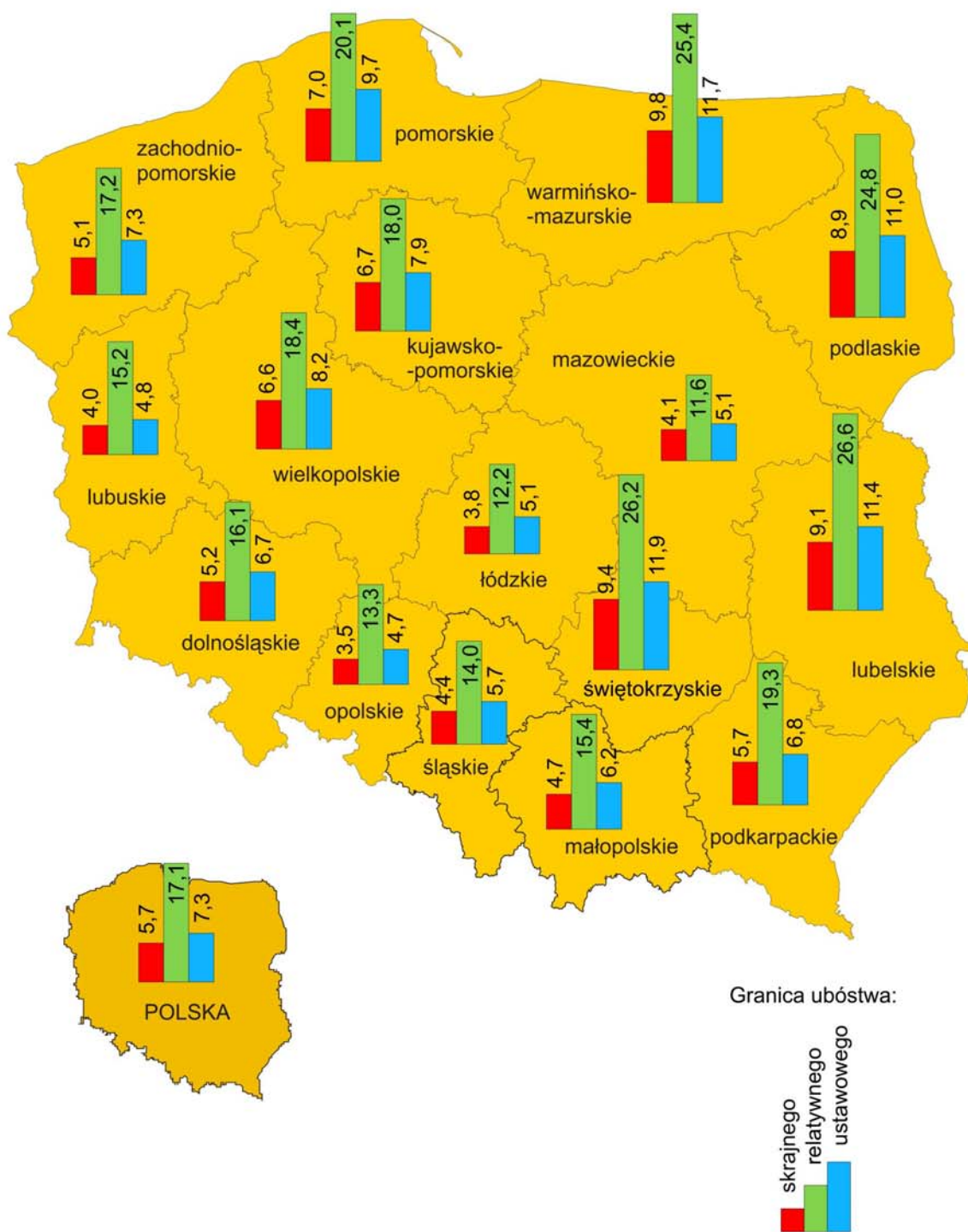
Źródło: Szacunki GUS na podstawie badania budżetów gospodarstw domowych.

Obserwuje się znaczne regionalne zróżnicowanie zasięgu ubóstwa. W 2010 r. stopa ubóstwa ustawowego w poszczególnych województwach wahała się od poniżej 5 do ok. 12%, natomiast stopa ubóstwa skrajnego od 3,5% w województwie opolskim oraz ok. 4% - w łódzkim, lubuskim i mazowieckim do ok. 9% - w województwach: podlaskim, lubelskim i świętokrzyskim i 10% w województwie warmińsko-mazurskim (zob. mapka).

Wewnątrz poszczególnych województw istnieją znaczące różnice – zarówno lokalne, jak i pomiędzy poszczególnymi klasami miejscowości, jednak ze względu na zbyt małą liczebność próby w badaniu budżetów gospodarstw domowych nie można precyzyjnie oszacować skali tych różnic.

Reasumując, głębokie ubóstwo w 2010 r., podobnie jak w latach poprzednich, wiązało się z bezrobociem (zwłaszcza wtedy, gdy głowa gospodarstwa domowego miała niski poziom wykształcenia), wielodzietnością, niepełnosprawnością oraz zdecydowanie częściej dotyczyło mieszkańców wsi niż miast – szczególnie na obszarach dotkniętych bezrobociem strukturalnym.

Wskaźniki zagrożenia ubóstwem w 2010 r. – w % osób

Źródło: Szacunki GUS na podstawie badania budżetów gospodarstw domowych.